

Prestigieuze tabak

Als sierplant en geneeskrachtig kruid kwam de tabaksplant al in 1550 voor in Hollandse tuinen. Snel maakte de plant naam als medicijn. Tabaksrook werd werkzaam geacht als verdovend middel tegen de pijn van syfilis, als antisepticum, als braakmiddel en als desinfecterend middel, maar ook als middel tegen de pest en cholera. Ten tijde van de grote pestepidemieën in de zeventiende eeuw won tabak hierdoor snel aan prestige.

Toch moet de populariteit van tabak waarschijnlijk worden verklaard uit het feit dat het voldeed als een eenvoudig genotmiddel. De opwekkende en licht euforische uitwerking die de tabak destijds had (zeventiende-eeuwers noemden de tabaksroes de 'droge dronkenschap') kwam uit de werking van de diverse bedwelmende stoffen die aan de tabak toegevoegd werden, zoals het zwarte bilzekruid (ook wel mallewillempjeskruid), wolfskers (*belladonna*) en doornappel.

Strategische functie

Rond 1710–1720 zijn in ons land enige duizenden hectaren met tabak beplant, voornamelijk in Gelderland en Utrecht. Amersfoort is het oudste tabakscentrum. De teelt dateert er van omstreeks 1615. Amersfoortse boeren waren er mee begonnen op aanraden van Amsterdamse kooplieden. De inlandse tabak had een strategische functie op de Amsterdamse tabakmarkt. De aanvoer van tabak uit Amerika, Venezuela en Brazilië was niet constant. Met een buffervoorraad inlandse tabak konden de handelaren vraag en aanbod beter afstemmen. Vanuit Amersfoort ver-

spreidde de teelt zich naar andere steden in Utrecht en Gelderland.

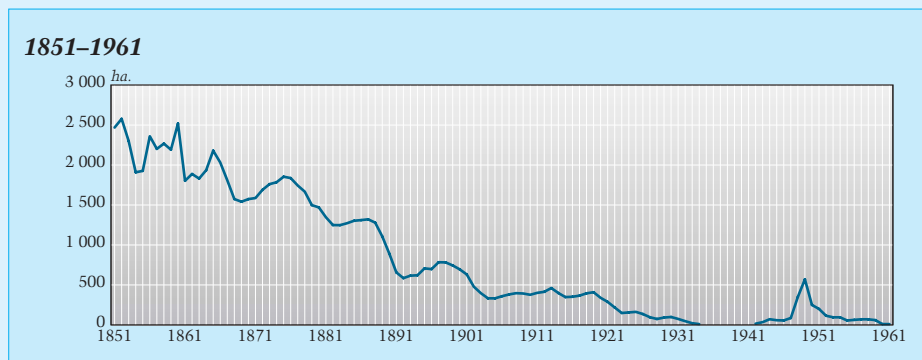
Snuiven en pruimen

De inlandse tabak dankt zijn goede reputatie aan zijn geschiktheid om te kunnen worden verwerkt tot snuif- en pruimtabak. Als vroeg in de negentiende eeuw het roken van sigaren in de mode komt, verliest het inlandse product zijn aantrekkingskracht, om te roken leent de tabak zich niet.

De inlandse tabaksteelt verliest snel aan betekenis. Halverwege de negentiende eeuw zijn nog zeker 2 500 ha. met tabak beplant. Vooral vanaf het midden van de jaren zeventig van de negentiende eeuw verdwijnt de tabak in snel tempo. Dan komen de Amerikaanse en Indische tabak in grote hoeveelheden op de markt. Het telen van inlandse tabak wordt onrendabel.

In Gelderland is de tabaksteelt het langst van belang gebleven. Tot het einde van de jaren tachtig van de negentiende eeuw is daar nog meer dan duizend hectare tabaksland in gebruik. Belangrijke centra zijn Valburg, Wamel, Elst, Ewijk, Druten, Heteren en

Oppervlakte inlandse tabak

Nijkerk. In Utrecht is dat dan geen 300 ha meer. De meeste tabak wordt er verbouwd rond Rhenen en Amerongen.

Na 1900 zet de daling door, met een korte opleving rond in de Eerste Wereldoorlog. Dan wordt zelfs enige tabak geteeld in Noord-Brabant (Hilvarenbeek), Zuid-Holland (Loosduinen, Oostvoorne) en Limburg (Venlo, Meerlo, Swalmen).

Zwarte markt

In 1940 is de inlandse teelt nagenoeg geheel verdwenen. Door verplichte levering van een groot deel van de tabaksvoorraad aan Duitsland en door het vrijwel wegvallen van de import van tabak uit Nederlandsch-Indië, Brazilië, Amerika en de Oriënt ontstaat in de oorlogsjaren 1940–1945 al snel een tekort aan grondstoffen voor de tabaksverwerkende industrie.

In 1940 richten de Duitse bezetters een Rijksbureau voor Tabak en Tabaksproducten op dat de distributie van tabak regelt. In 1942 gaat de tabak op de bon.

Accijnsverhogingen, rantsoenverlagingen, kwaliteitsvermindering en de invoering van een eenheidsmerk voor kerftabak en sigaretten volgen. Op de zwarte markt worden, zeker in de laatste oorlogsjaren, enorme bedragen voor sigaren en sigaretten betaald. De hoge prijzen stimuleren veel beroepstellers om weer tabak te gaan verbouwen en vanaf 1941 neemt de oppervlakte tabak geleidelijk toe, tot 70 ha. in 1945.

Amateurteelt

Een veelvoud aan tabak wordt dan geteeld door amateurtelers. De zogenoemde eigen-teelt is zonder vergunning toegestaan, als het areaal maar niet groter is dan honderd vier-

kante meter. De schattingen van de omvang van de amateurteelt lopen uiteen van duizend tot vijfduizend ha. De amateurs leveren hun tabak in bij erkende fermenteurs en krijgen ongeveer drie kwart van de tabak retour in de vorm van sigaren, sigaretten, kerf- of pruimtabak. Voorlichting voor amateurtelers verzorgt de vereniging De Nederlandsche Amateur Tabakker en twee vaktijdschriften, *De Nederlandsche Tabaksteler* en *De Tabaksplant*.

Ook de overheid is actief op het gebied van voorlichting en propaganda voor de tabaksteelt. Zij geeft brochures uit, richt een consultantschap voor tabaksteelt op en stelt in Wageningen een proeftuin voor tabak in.

Distributie

Direct na de oorlog duurt het tekort aan ruwe tabak nog steeds voort. De invoer van buitenlandse tabak was gering door de slechte deviezoestand in Nederland. Het duurt echter tot 1949 totdat alle tabak van de bon is. Buiten de distributie om zijn er zo nu en dan bonloze sigaretten te verkrijgen met een speciale toeslag voor het Rode Kruis. Aangehouden door de hoge prijzen die voor de tabak worden betaald, wordt het areaal tabak na de oorlog snel uitgebreid. Op het hoogtepunt, in 1949, is het areaal tabak nog bijna 600 ha, net zo groot als in 1900.

Behalve in de traditionele tabakscentra in Gelderland en Utrecht wordt er nu ook tabak geteeld in het Westland, in Zeeland, Noord-Brabant en Noord-Limburg. Er komen nieuwe variëteiten zoals de *Mont Calme Brun*, dat een waardevolle bladtabak bleek, zowel voor de kwekers, de handel als de industrie. Experimenten met een mutant uit

deze variëteit levert een blad met een fabelachtige brandbaarheid, een goed aroma en een uitstekende bladstructuur. Er wordt geëxperimenteerd met zogenoemde *shade grown* tabak en er wordt een begin gemaakt met de coöperatieve inname en verwerking van de tabak. Door de onbekendheid met de tabaksteelt mislukken evenwel vele zaaisels.

Valse meeldauw

Na 1950 neemt het areaal weer af. Er komt weer importtabak beschikbaar, de prijzen voor inlandse tabak dalen. Afzetmoeilijkheden zijn wellicht de belangrijkste oorzaak van de teruggang van het tabaksareaal. De fabrikanten zijn afkerig om inlandse tabak in hun sigaren te verwerken vanwege de slechte reputatie van de zelf gekweekte tabak uit de oorlogsjaren.

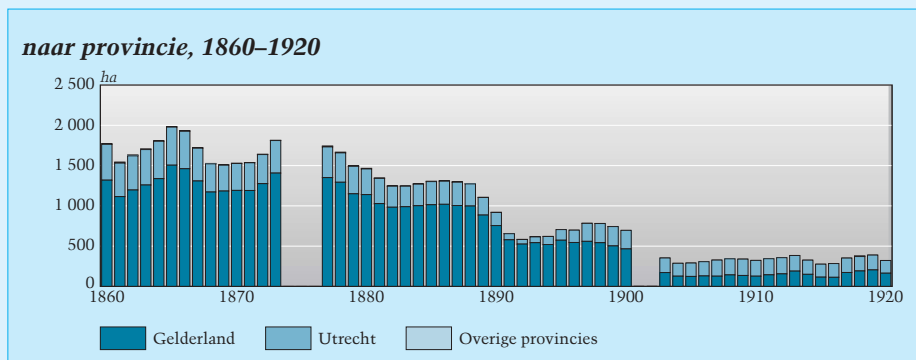
De valse meeldauw, een schimmelziekte, maakt in de zomer van 1959 een abrupt einde aan de inlandse tabakscultuur. De schimmel vernietigt dertig procent van de oogst. Als deze ziekte in 1960 en 1961 niet verdwijnt, houden de boeren het voor gezien. Slechts één boer in Elst houdt de tabaksteelt vol met een resistent ras tot het midden van de jaren zeventig. Sindsdien rest alleen een tabaksakertje in de tuin van het tabaksmuseum in Amerongen. ◀

Ronald van der Bie en Lodewijk van Duuren

M. Knibbe, *Agriculture in the Netherlands, 1851–1950. Production and institutional change.* (Amsterdam 1993)

R.J. van der Bie, *'Bekommering en ongewraakte vreugd'. Tabaksteelt in Nijkerk (ca. 1635–1900).* (Amsterdam 1999)

Oppervlakte inlandse tabak

Verbruik van kerftabak

